

Családtervezés és munkaerőpiaci aspirációk lakóotthonban nevelkedő fiatalok körében¹

ZÁMBÓ GABRIELLA²

ABSZTRAKT

A gyermekek helyzetének vizsgálatát számos nemzetközi és hazai szervezet állította figyelmének középpontjába. Jelen tanulmány azon fiatalok vizsgálatát tűzi ki céljául, akik a gyermekvédelmi szakellátás lakóotthonaiban élve speciális csoportot képeznek a gyermekek és fiatalok között. A családtól való elszakadás – akár rövidebb, akár hosszabb időtartamra – alapvetően meghatározza a fiatalok jövőképét. A felnőtté válás több dimenzióját vizsgálja a tanulmány, különös hangsúlyt fektetve a fiatalok családtervezéssel és munkavállalással kapcsolatos elképzeléseire. A fiatalok elvárásait és vágyait külső és belső tényezők egyaránt determinálják, melyben különösen a lakóotthon közege és a vér szerinti családhoz fűződő viszony meghatározó erejű. Annak ellenére, hogy a tudatos és kevésbé tudatos jövőtervezés eltérő elvárásokat és vágyképeket takarnak, azoknak megvalósítása hasonlóan komplex feladat az összes fiatal számára. A szükséges feltételek megteremtése érdekében azonban a támogatói háttérrel nem rendelkezők többszörös hátrányt szenvednek, melynek kompenzálásában jelentős szerep jut a gyermekvédelmi szakellátás intézményeinek. A tanulmány összességében igyekszik a felnőtté válás előtt álló fiatalok jövőképét felvázolni a családtervezés a munkaerőpiaci aspirációk mentén.

KULCSSZAVAK: gyermekvédelem, lakóotthon, fiatalok, jövőkép, családtervezés, munkavállalás

ABSTRACT

Family planning and labour market aspirations among youth in fosterhome

Several international and national organisations are concerned with the aspect of children. This essay examines a special group of children and youth who live in fostercare. Their future aspects are basically determined by the break away from their families. Even they are way from their families for a short or a long time, becoming an adult is a complex process and many factors define their lives. Among these factors the environment of the fosterhome and the relationship with the biological family is essential. The essay focuses on two fundamental dimensions of becoming an adult: family planning and working. Although the desires about their future lives are quite diverse, the implementation is similarly difficult for each of them. Those who haven't

¹ A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² Szociálpolitika MA szakos hallgató, Debreceni Egyetem.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

got the supportive background are handicapped in many dimensions. In these cases the childprotection has a leading role. The essay attempt stogive an insight to these young adults' futureplans while it highlights the dimensions of familyplanning and working.

KEYWORDS: *childprotection, fosterhome, youth, futureaspects, familyplanning, working*

Bevezetés – a gyermekek helyzetéről

Az UNICEF (2016) jelentése a gyermekekkel szembeni méltányosság megvalósulása terén három megoldatlan kérdést említ a gyermekek helyzetének megítélése kapcsán: *a gyermekek túlélési esélyeinek különbségeit, az esélyegyenlőséget leginkább biztosító oktatást, illetve a gyermekszegénység valamennyi dimenzióját* (UNICEF 2016: 6). Az Európai Bizottság (2013) javaslata fokozottan hangsúlyozza a gyermekek veszélyeztetettségét. A főbb javaslatok között található a *megfelelő erőforrásokhoz való hozzáférés, a megfizethető minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint a gyermekek részvételi jogának érvényesítése*. Ezen iránymutatások életre hívása feltehetően azon tendenciákban keresendő, melyek napjainkban is felhívják a figyelmet a gyermekek kedvezőtlen egészségi állapotára. „*A leggazdagabbakhoz viszonyítva, a legszegényebb gyermekek: 1.9-szer több esélyük van arra, hogy 5 éves koruk előtt halnak meg.*” (UNICEF 2016: 11). Az oktatáshoz való hozzáférhetőség szintén nagymértékű egyenlőtlenségeket mutat. Mindezen felül a szegénységben élő gyermekekre vonatkozó statisztikák is szembetűnő problémákat jeleznek (UNICEF 2016)³.

A Magyarországon 1991-ben ratifikált Gyermekjogi Egyezmény hangsúlyozza, hogy minden társadalomban különös figyelmet kell fordítanunk a gyermekekre, főként azokra a gyermekekre, akik valamiben hiányt szenvednek, segítségre szorulnak. Nemzetközi viszonylatban hazánk a gyermekek jóllétére vonatkozóan az UNICEF (2013) vizsgálatai alapján a 29-ből a 20. helyet foglalja el az öt dimenzióra vonatkozó (*anyagi jólét, egészség és biztonság, oktatás, életmód és kockázatok, lakásviszonyok és lakókörnyezet*) rangsorban. Felvethetjük tehát a kérdést, hogy a ratifikált nemzetközi egyezmények, törvények, rendeletek és stratégiák iránymutatásai mennyiben teljesülnek a hazai gyermekvédelmi politikában.

Jelen tanulmányban a gyermekek egy speciális csoportjával foglalkozom, akik rövidebb, vagy hosszabb távon kénytelenek családjukat nélkülözve nevelkedni: gyer-

³ „*Világszerte körülbelül 124 millió gyermeknek nincs arra lehetősége, hogy elkezdje és befejezze az iskolát. Azoknak a gyermekeknek a száma, akik nem járnak iskolába, 2011 óta globálisan folyamatosan nő.*” (UNICEF 2016: 15).

„*A gyermekek az alacsony és közepes jövedelmű országok teljes népességének több, mint 34 százalékát teszik ki – eközben ezekben az országokban a lakosság 46 százaléka kevesebből él naponta, mint 1,90 USD, vagyis 525 Ft. A 41 leggazdagabb országban közel 77 millió gyermek élt jövedelmi szegénységben 2014-ben.*” (UNICEF 2016: 21)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

mekvédelmi szakellátásban élnek. A többszörös hátrányt szenvedő, családjuk nélkül nevelkedő gyermekekre vonatkozóan a statisztikák szerint 1 millió azon gyermekek száma, akik alternatív ellátásban nevelkednek az Európai Unió területén. Lettorszában gyermekvédelmi szakellátásban él a gyermekek 2,2 százaléka, míg Svédországban ez az arány 0,66 százalék körüli. A gyermekek sokkal nagyobb eséllyel kerülnek gyermekvédelmi gondozásba azokban a családokban, ahol szegénység és kirekesztettség áll fenn (Eurochild 2010). Magyarországon 2011-es adatok alapján a gyermekvédelmi szakellátásban 18.287 kiskorú él, melynek közel 30 százaléka 15-17 év közötti fiatal. Ezek a fiatalok közvetlenül nagykorúságuk előtt állva nem csak a felnőtté válás általános kihívásaival néznek szembe (anyagis és érzelmi függetlenség, munkavállalás, családalapítás, lakásteremtés), hanem néhány sajátos döntéshelyzettel is számolniuk kell, melyeket sok esetben megfelelő támogatói háttér hiányában kénytelenek meghozni. A sikeres felnőtté válás és társadalmi integráció alapvető feltétele a család megléte. A család integráló erejéről több máig is releváns elmélet született, melyeket legtöbbször Durkheim és Granovetter elméleteire alapozzák (Tóth 2012). A társadalmi integráció és az önállósodás tehát a vizsgált fiatalok tekintetében a családjukkal élőkétől eltérően zajlik az alapvető integráló egység, a család hiányában. A tanulmány céljával tűzi ki, hogy azonosítsa a felnőtté válás és a társadalmi integráció főbb dimenzióit a gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalok körében és feltárja azokat a mechanizmusokat, melyek kellőképpen segíthetnének ezen folyamatok sikerességét.

A gyermekek fejlődése és helye a családban

1. ÉLETSZAKASZOK

A gyermekek és fiatalok helyzetéről gondolkodva meghatározóak azok az elméletek, amelyek biológiai és társadalmi megközelítésre alapozva jelölik ki a személyiség fejlődésének különböző szakaszait.

Philippe Ariés a gyermekkor külön életszakasszá válásának történeti fejlődését kísérte nyomon. Leírása szerint a középkor és a kora újkor nem határozta meg különálló szakaszként a gyermekkor (Ariés 1987, Szabolcs 2000). Ez az evolúción alapuló megközelítés két egymásnak feszülő gondolkodásmódot eredményezett; Ariés követői – többek között például De Mause – a fejlődést és változást tekintik alapvető mozgatórugóknak, míg az elmélettel szembenállók főként a gyermekekhez való viszonyulás állandó elemeit hangsúlyozzák (Szabolcs 2000). Erik H. Erikson (2002) nyolc életszakaszt különít el, melyek közül hat szakasz (*orális-érzékszervi, izomi-anális, lokomotoros-genitális, lappangás, serdülő- és fiatalkor, fiatal felnőttkor*) előzi meg közvetlenül a felnőttkort. A különböző életszakaszokhoz krízishelyzeteket párosítva a későbbiekben a kutatásban meghatározott 15–17 éves életkort a serdülő- és fiatalorként azonosítja, melyet az identitás szerepvárral való szemben-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

állása jellemzi. Ez az időszak változásokkal terhelt, nem csak az identitás keresés, de a felnőtté válás előtti utolsó testi és lelki átalakulások időszaka. A személyiség fejlődésének ezen időszaka tehát az egyik legnehezebb periódusként azonosítható (Bagdy 1977). Jancsák Csaba (2013) tematikusan rendszerezett gyermek- és ifjúkori életszakaszokra vonatkozó elméleti áttekintése több, az életszakaszok meghatározásában fontos szerepet játszó szerzőt is említ. A különböző tipológiák többnyire 12 és 24 év között határozzák meg a serdülőkort, melyet sok esetben fiatalorként is azonosítanak. Az általa vizsgált elméletek mind leginkább a biológiai, társadalmi és pszichológiai érés folyamatát követik nyomon, mint a szigorúan vett életkori kategorizációt.

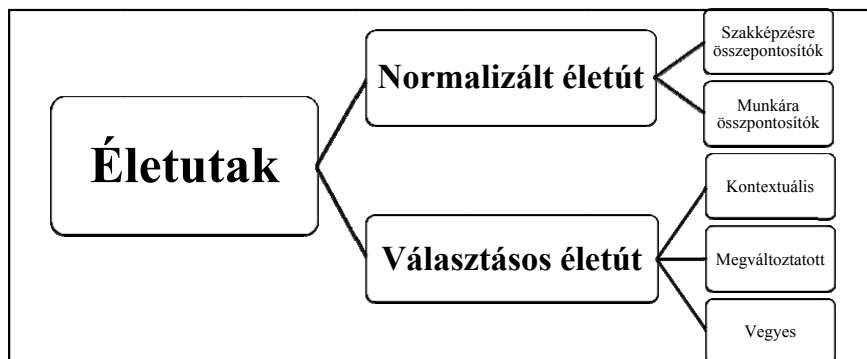
Az életkor szempontja alapján meghatározott szakaszok többsége – mint például a statisztikai megközelítés – a 15-től 29 éves korig terjedő szakaszt fiatalorként, ifjúorként határozza meg. Emellett a közbeszédben használt életkori kategóriák (*gyermek, serdülő, fiatal felnőtt, felnőtt*) mind leegyszerűsíthetők az ifjúság definiálásának kérdésére (Nagy 2013). Vizsgálhatjuk továbbá a jog kategóriáit is. Magyarországon a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyv alapján „*Fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem*”. Kivételes esetekben a 12. életévét betöltött cselekvőképtelen személy is büntethető. A gyermekek fejlődési folyamatában tehát a különböző tipológiák főként 12 éves kortól állapítják meg azt a markáns változást, mely a klasszikus gyermekkor végét jelentheti, s ezen elmélet mentén hozzávetőlegesen 14 éves kortól serdülőnek, kamaszoknak, fiatalnak, vagy akár fiatal felnőttnek tekintik a gyermeket.

A korábban említett életszakaszokat leíró modellek az életutak vizsgálatához és értelmezéséhez nagyban hozzájárulnak. Vajon szigorúan determinálja-e az életszakaszok láncolata az életpálya jellegét? Somlai Péter (2007) az életpályát történeti szempontból azonosítja, amely értelmezéséhez fokozott megfigyelés szükséges. Úgy véli, Erikson standard életutat vázol, ami az életszakaszok szekvenciális jellegében gyökerezik. Ez a standard megközelítés az életszakaszok és életesemények meghatározott egymásutánosságát jelentik (pl. iskola befejezése, munka, gyermekvállalás). Vizsgálatai alapján ezzel szemben új irányokat vázolnak Beck és Bertram, akik ezen életszakaszok differenciáltságát hangsúlyozzák a posztindusztriális társadalmakban. „*Az így keletkezett életpályák jelölésére a szakirodalom többnyire az „individualizált”, a „differenciálódott”, vagy „nem standard” terminusokat használja (...)*” (Somlai 2007: 40). Wyn és Dwyer (2006) a fiatalok jövőbeli terveit és az életszakaszok közötti átmeneteket hasonlóan nem lineáris megközelítésből vizsgálják. Mindezt elsősorban a megváltozott gazdasági és társadalmi körülményekkel magyarázzák. Beck kockázati társadalmára alapozva megalkotnak egy olyan elméleti keretet, mely különböző „élet-mintákat” foglal magába. A „*normalizált életút*” és a „*választásos életút*” differenciálása újabb altípusokat eredményez (lásd 1. ábra). A „*normalizált életút*” egyik altípusaként a „*szakképzésre összpontosító*” csoportját azonosítják. Ebben a csoportban a szakképzés megszerzése a fő cél, mely alapjául szolgálhat a

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

későbbi karrierválasztásnak. A normalizált életút második típusaként a „munkára összpontosítók” jelennek meg. Ezzel szemben a „választásos életút” magában foglalja a „kontextuális” mintát, mely egy, az egyén által kijelölt dimenziót helyez a középpontba (pl. családi élet, életmód). Ugyancsak a választásos életút részeként találkozhatunk a „megváltozott mintával”, amelyet legfőképp az életút újragondolása, áttervezése jellemez. Végül a „vegyes minta” az életpálya kijelölése során több hangsúlyos dimenziót jelöl meg.

1. ábra. Wyn és Dwyer élet-minta tipológiája Beck (1992) nyomán

Forrás: Saját szerkesztés Wyn – Dwyer (2006: 255) alapján

Du Bois-Reymond és kutatótársai (2006) egy holland longitudinális vizsgálat során azt találták, hogy a „választásos életút” sokkal inkább a felsőbb társadalmi csoportok tagjait jellemzi (főként a meghosszabbodott ifjúkorból adódóan), míg a „normalizált életút” a társadalom közép- és alsóbb rétegeihez tartozó csoportoknál meghatározó. A jövő kiszámíthatósága, tervezettség és az életutak alakulása egyértelműen változó tendenciát mutat. A korábbi generációkra jellemző biztos jövő, előre látható mérföldkövek már nem feleltethetők meg korunk ifjúsági életpályáinak (Wyn – Dwyer 2006, du Bois-Reymond 2006, Somlai 2007).

2. A CSALÁD MINT ELSŐDLEGES SZOCIALIZÁCIÓS SZÍNTÉR

A család jelentőségét nem csak a fentebb már említett tágabb társadalmi környezetben értelmezhetjük. A családelméletek sokszínűségét épp az adja, hogy az adott gondolkodók a család különböző elemeit tartják meghatározónak és társadalmi beágyazottságát különféleképpen azonosítják. Esetünkben azon irányzatokat érdemes vizsgálni, melyek a gyermekek családon belüli helyét valamilyen szempontból hangsúlyosnak vélik. A strukturalista-funkcionalista megközelítés a gyermekekkel kapcsolatos kötelezettségeket helyezi a középpontba, mely több dimenziós támogatást

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

jelent (megfelelő nevelés, anyagi támogatás, érzelmi biztonság). Ezenfelül a rendszerelméleti megközelítés a családot különálló egységként szemléli, a társadalom struktúrájában elfoglalt helyét nem vizsgálja. A módszer mind a szülő-gyermek, mind a gyermek-család viszonyt tanulmányozza (Czibere – Molnár 2015). Bánlaky Pál (2004) rendszerszemléletű megközelítés alapján összefoglalóan rendszernek nevezi a családot, melynek tagjait – a szerevelemeket – az egymás közti kapcsolatrendszer határozza meg. Ezzel együtt megalkotja a „*modern (polgári) európai típusú család*” fogalmát, melyet néhány a családot leíró tényezőben határoz meg. Ezen tényezők főként a család rendszerszerű működésére, a tagok kapcsolatára és a funkciók betöltésére vonatkoznak (Bánlaky 2004: 12).

A család mint társadalmi rendszer és a szerepek, interakciók világa tehát több aspektusból is vizsgálható. A magyar családszociológiai megközelítések többsége kiemeli a funkciók betöltésének fontosságát, mely nem csak a család belső funkcióinak halmazát jelenti, hanem a társadalommal szemben fennálló kötelezettségeket is (Bánlaky 2004, Schadt 2000). A klasszikusan hét funkcióval leírható család egyik legelemibb feladata a gyermek szocializációjában való aktív, permanens részvétel, hiszen ez idő alatt a minták követése által – főként a családi minták által – válik az egyén a társadalom tagjává. A családon belül a szülő és a gyermek kapcsolata a legnehezebben leírható kötelék, mely ideális esetben az egymás iránt érzett szeretetben teljesedik ki (Bánlaky 2004). Ez a kötelék azonban bizonyos erőforrások átadását is feltételezi, melyeket materiális és nem materiális formában örökíthetnek át a szülők gyermekeikre. A szocializáció ebben az értelemben a nem materiális értékek továbbadásának csatornáját jelenti (értékek, a preferenciák és a kulturális tőke), míg materiális javaknak a vagyont és jövedelmet tekinthetjük (De Jong Gierveld et al. idézi Murinkó 2013: 26). A családok típusait több kategorizáció mentén is leírhatjuk, az azonban látható, hogy „*miként Európában mindenütt, Magyarországon is a kiscsalád az általános együttélési modell a huszadik század végén.*” (Somlai 1996: 77). S habár a köztudatban a kétgyermekes családmódel továbbra is uralkodónak tekinthető a mai Magyarországon, egyre több a Satir (1999) által speciális családnak nevezett (pl. elvált szülők, elhunyt szülők, azonos nemű szülők) család típussal találkozhatunk (Makay 2013, Satir 1999). A család a gyermek fejlődésében elengedhetetlen tényező, akár a tradicionális nagycsaládról, a nukleáris családról vagy más összetételű családról gondolkodunk, mely nem csak a gyermekkort határozza meg, hanem a későbbi sikeres felnőtté válást is nagymértékben befolyásolja (Tóth 2012).

3. CSALÁDALAPÍTÁSI ÉS GYERMEKVÁLLALÁSI TENDENCIÁK MAGYARORSZÁGON

A családtervezéssel kapcsolatos elképzeléseket több irányból is megközelíthetjük. Egyrésztől szükséges tanulmányoznunk a jelenleg uralkodó párkapcsolati formákat

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

Magyarországon, s ezzel összefüggésben a fiatalok preferenciáit jövőbeli párkapcsolatukra vonatkozóan. Másrésztől azonban a gyermekvállalás tendenciáit és az azzal összefüggő jelenségeket is érdemes figyelemmel kísérenünk. A fiatalok által vágyott család, a családalapítás körülményei és megvalósítása ezen tényezők ismeretében komplex képet nyújthatnak a jövőről. A fiatalok ugyanis központi aktorai a családalapítással és gyermekvállalással kapcsolatos mintáknak, befolyásuk a jövő családképére jelentős (Makay 2013).

Hazánkban a házasság intézménye egyre inkább veszít népszerűségéből az utóbbi években, habár 2010-től egy kisebb mértékű emelkedés figyelhető meg a házasságkötések számában. Mindemellett az élettársi kapcsolatok diverzitása és egyre fokozódó jelenléte jellegzetesen megmutatkozik napjainkban. A házasságot kötők körében a nők és a férfiak esetében is egyre inkább kitolódik a házasságra lépés időpontja (átlagosan a nők 29,5, a férfiak 32,3 évesen házasodnak először) (Murinkó – Spéder 2015). A párkapcsolatok tekintetében tehát a hagyományos szemlélet egyre inkább háttérbe szorul és előtérbe kerülnek az élettársi kapcsolatok változatos formái.

Magyarországon az élveszületések alacsony száma több évtizedes tendencia. A gyermekvállalás időben történő kitolódása, a házasságot kötők számának csökkenése mind hozzájárulnak a kedvezőtlen mutatókhoz. Központi változásokat érzékelhetünk a családkép, a családtervezés alakulásában, melyek szoros összefüggésben állnak az ezzel kapcsolatos értékek módosulásával. Ezt figyelembe véve a gyermekvállalási kedv iskolai végzettséggel való összekapcsolódása érdekes képet mutat. A gyermekvállalási kedv szorosan összekapcsolódik az érettségizett és szakmunkás végzettséggel rendelkezőket összevetve. Az alapfokú végzettséggel rendelkezők felől a felsőfokú végzettségük felé haladva csökken a termékenység, habár az érettségizettek és felsőfokú végzettségűek között nem jelentős a különbség (Kapitány – Spéder 2015). Ezen domináns folyamatok eredményeként nem csak a szülőképes korú nők és férfiak esetében érzékelhetünk változást a családkép és családtervezés tekintetében, hanem a fiatalok életében is új megvilágításba kerülnek a jövő családjáról alkotott elképzelések. A Magyar Ifjúság Kutatás 2012-es adatai szerint a még házasságban nem élő fiatalok jelentős hányada szeretne házasságot kötni a jövőben (nők: 68%, férfiak: 59%). A házasságkötéstől való elzárkózás legfőbb tényezőiként a szükséges anyagi körülmények és a megfelelő partner hiányát, valamint a kötöttségek korlátozó erejét említették a válaszadók. A házassággal kapcsolatos elvárásokat tekintve a külső tényezőkkel szemben a belső értékeket sokkal inkább hangsúlyozták, úgymint a szerelmi kapcsolatot, megbízhatóságot és a kölcsönös megbecsülés érzését. A családalapításra vonatkozóan nagy elköteleződés mutatkozik a gyermekvállalás iránt; mindössze 6 százalék jelölte a fiatalok közül azt a választ, hogy nem szeretne gyermeket. Ezenfelül többségük – 50 százalék körül – kétgyermekes családot képzel el magának. A gyermeket (már) nem tervezők a házasságkötéshez

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

szükséges feltételekhez hasonlóan az anyagi okokat említették a legelső helyen a gyermekvállalás akadályaként (Makay 2013).

A párkapcsolati és családalapítási tendenciák mögött még mindig megtalálhatóak a hagyományos család elképzelései, habár kétségtelenül egyre inkább csökken azon felnőttek száma, akik házasságra lépnek és gyermeket vállalnak. Ezen túl a fiatalok jövőképét meghatározzák a családdal kapcsolatos tradicionális elemek, de a tervek és a megvalósulás sok esetben nem esnek egybe egymással. Ebben az értelemben a házasság és a kétgyermekes családmodell elméleti szinten még mindig domináns formáknak tekinthetők a mai Magyarországon, de ezek megvalósulása már árnyaltabb képet mutat.

4. A CSALÁDON KÍVÜL NEVELKEDÉS – GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁSBAN ÉLŐ GYERMEKEK

A család szerepének fontosságáról már szó esett, azonban a családon kívüli nevelkedés mind gazdasági, mind társadalmi szempontból eltér a családban nevelkedő gyermekek jellemzőitől. A gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő gyermekek számára a családnélküliség traumatikus élethelyzet. Mindez önképük meghatározásában elemi erővel bír; az elhagyatottság és magányosság érzése negatívan befolyásolja a gyermekek énképét (Szótsné és mtsai. 2007).

Az 1997. évi XXXI. törvény alapján gyermekvédelmi szakellátásban az otthont nyújtó szolgáltatások keretében (18 éves korig) két elhelyezési formát biztosít az állam; a nevelőszülői elhelyezést és a gyermekotthoni elhelyezést. Minden esetben a befogadó szülői elhelyezés az elsődleges – főként 12 éves kor alatt – azonban bizonyos tényezők ezt az elhelyezést felülírhatják (pl. tartós betegség). A nevelőszülő „a gyámhatóság határozata alapján nála elhelyezett gyermeket ellenszolgáltatás ellenében saját háztartásában neveli” (2013. évi V. törvény 4:122. §). Ezzel szemben a gyermekotthonok 12–48 gyermek gondozására alkalmas önálló lakóegységek. A gyermekotthonok speciális formája a lakóotthon, mely maximum 12 gyermek ellátását képes biztosítani, az előzőnél családiasabb körülmények között (1997. évi XXXI. törvény). Az 1997-es Gyermekvédelmi törvény néhány intézkedésével habár eleget tett a gyermekek jogairól szóló ENSZ egyezmény iránymutatásainak (prevenció és családközpontúság), még számos fejlesztendő területet találhatunk a gyermekvédelem rendszerén belül (Rácz – Szombathelyi 2006). Mindkét ellátási forma esetében olyan hátrányokkal szembesülnek a gyerekek a biológiai családból való kiemelés következtében, melyek hosszú távon igen nehezen kezelhetők, kompenzálhatók. A nevelőszülőhöz kerülő gyermekek esetében két egymástól eltérő családtörténet formálódik; a család története, amelyben nem nőhetett fel a gyermek és a családé, amelynek ennek következtében tagjává vált. A nevelőszülői elhelyezés mégis hatékonyabb gondozásnak bizonyul, ezt erősíti a folyamatosan növekvő ne-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

velőszülői elhelyezések száma is (Rácz – Szombathelyi 2006). A gyermekotthonban nevelkedő gyermek esetében azonban lehetetlen elvárni, hogy az intézmény valós családi közeget teremtsen az ott élők számára (Szombathelyi 2014). Ezt a jelenséget a gyermekvédelmi szakellátásban dolgozók FICE által készített etikai kódexe is megerősíti. A kódex egyértelműen kimondja, hogy „*Világos határokat kell meghúzni a szakmai és a személyes kapcsolatok között, ennek érdekében (...) gyermekvédelmi szakellátásban összeférhetetlen a szakellátás munkatársai és a gyermekek, fiatalok, valamint hozzátartozóik között rokoni, baráti, közvetlen munkatársi, szerelmi, üzleti (haszonszerzésen alapuló) kapcsolat.*” (FICE é. n.: 7). Az intézményi közeg tehát nem képes biztosítani a gyermekek, fiatalok számára a családi környezetet meghatározó érzelmi kötelékeket (pl. szülő-gyermek viszony), valamint az alapvető funkciókat (pl. szocializáció) (Szikulai é. n.). Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a nevelésbe vett gyermekeknek sok esetben a biológiai családban maradás nem választási lehetőség, s ezekben az esetekben sokszor kizárólag a gyermekvédelem rendszere az, mely a gyermek biztonságát és jóllétét képes megteremteni.

A vizsgálatok tükrében kirajzolódik, hogy a családi környezet teljes hiánya, vagy esetleges, ciklikus jellege következtében a gyermekek sokszor magukra maradnak problémáikkal, jelentős részük nem tud beilleszkedni a kortárs csoportokba és önálló életre nevelésük az intézményi közegben hiányzik (Rácz 2009, Rácz 2012, Duleba 2012). Szótsné és munkatársai (2007) vizsgálata szintén rámutat arra, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok több szempontból is hátrányt szenvednek családban élő társaikhoz képest. Elsődleges gondozó és mintaadó felnőttek hiányában a megküzdési készségeik gyengébbek, szorongásuk nagyobb, érzelmi intelligenciájuk pedig elmaradottabb a családjukban nevelkedő fiatalokkal szemben. Az 50 fős vizsgálati csoporton (gyermekotthonban és lakásotthonban élő gyerekek) és 50 fős kontroll csoporton végzett kutatás alapján elmondható, hogy „*inkább a család légköre, mint jellege, struktúrája lehet jelentős az érzelmi intelligencia szempontjából*” (Szótsné és mtsai 2007: 21). A család lényegi szerepe tehát megkérdőjelezhetetlen főként, ha azt az abban hiányt szenvedők szemszögéből vizsgáljuk.

A kutatás

1. A MÓDSZER

Magyarországon 2011-ben 18 287 kiskorú élt gyermekvédelmi szakellátásban. A 15–17 év közöttiek száma 5513 fő, míg az életkori bontás alapján a legkisebb csoport (0–3 éves korig) 2129 fő. A 18 287 kiskorú közül 6.927 fő él gyermekotthonban, míg nevelőszülőnél 11 045 fő (KSH 2012a). A gyermekvédelmi kutatások hangsúlyozzák, hogy nem sokat tudni arról, a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedők mennyiben képesek felkészülni az önálló életre az intézményi keretek között (Rácz 2014a). Bizonyos, hogy a szakellátásban eltöltött idő aránya determinálja a felnőtté

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

vált fiatalok beilleszkedési sikerességét; minél több időt töltenek el a rendszerben, annál nehezebben megy végbe társadalmi integrációjuk (Szikulai é. n.). A 18. év betöltésével fontos döntés elé kerülnek a fiatalok, ugyanis ekkor elhagyhatják a szakellátást, vagy új ellátási formát vehetnek igénybe az utógondozás és utógondozói ellátás formájában. Az 1997. évi XXXI. törvény XIII. fejezete rögzíti az utógondozás jogi kereteit, mely értelmében különböző feltételekhez kötöttek (pl. hallgatói jogviszony) 18 éves koruktól legfeljebb 25 éves korukig maradhatnak a szakellátásban a fiatalok. Az utógondozás funkcióinak tényleges megvalósulását azonban több kutatás is megkérdőjelezi. Az utógondozás sok esetben kizárólag az ellátást biztosítja, az önálló élethez szükséges készségek elsajátításának, a szuverén döntéseknek rendszerint nincs helye az ellátási formában (Vidra 2000, Rác 2009, Szikulai é. n.). Az utógondozói ellátást mégis olyan alapvető bázisnak tekintik a szakemberek, mely a sikeres felnőtté válást, a jövő kedvező alakulását nagyban elősegítheti (Rác 2009).

A fiatalok előtt tehát több válaszút is előtűnik, melyeket akár saját döntésük, akár a szakemberek javaslata alapján követni kívánnak. Az utógondozás lehetőséget adhat a fiatalok számára, hogy biztonságos környezetben, megfelelő feltételek mellett fejessék be tanulmányaikat, vagy munkába álljanak. A jövőről kialakított kép, azonban gyakorta valószínűtlen elképzeléseket takar (Kálmánchey 2001, Szikulai 2004). Rác Andrea 2006-os hagyományos gyermekotthonokban és lakásotthonokban készített interjúi jól érzékeltetik a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőre vonatkozó vágyait, elképzeléseit. Határozottan körül írt dimenzióként jelenik meg a szakmaszerzés, érettségiszerzés szerepe, melyet a sikeres munkavállalás egyik alapvető tényezőjének tekintenek. A kikerülést azonban kétségek, félelmek övezik, amihez nagyban hozzájárul az a tény is, hogy a fiatalok az életükben folytonosságot jelentő közösségi létet alapvetőnek vélik. Ennek következtében a magány központi stresszfaktorként jelenik meg jövőjük kapcsán. Ehhez szorosan kapcsolódhat az a jelenség is, hogy a fiatalok önálló életre nevelése sok esetben a nemi szerepek szerinti munkamegosztást jelenti. Ily módon a fiataloknak több háztartással kapcsolatos feladatban sincs lehetőségük igazán kipróbálniuk magukat. A felnőtt élet feltételeit áttekintve a lakhatás kulcskérdésként fogalmazódik meg. Ugyanakkor nem csak a lakhatási körülményeik megteremtésében vélik hiányosnak készségeiket (pl. pénzgazdálkodás), de a rendelkezésre álló anyagi erőforrásaik is korlátozottak. Ezen felül jövőtervezésük fontos mérföldköveként jelenik meg a családalapítás, családtervezés kérdése. A korábbi feltételek függvényében (tanulás, sikeres munkavállalás, lakhatás megteremtése) tervezik a családalapítást. Többségük két gyermeket szeretne, bár a családalapítást még nagyon távoli életeseménynek tekintik. A szülők példája a családtervezéssel és a családi élet kialakításával kapcsolatban legtöbb esetben ellenpéldaként szolgál. Ez a múltból való leválási igény természetes reakció a nevelésbe vett gyermekek esetében (Kálmánchey 2001). A jövővel kapcsolatos perspektívákat elsősorban a fiatalok elsődleges közege, tehát a lakásotthon, valamint a kortárs csoportok határozzák meg.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

A felnőtté válás sikeres és kevésbé sikeres példáit szintén Rácz Andrea (2012) vizsgálta, melyben 40 interjút készített gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő és a szakellátásból már kikerült fiatalokkal. A 30 utógondozói ellátásban részesülő és a 10 szakellátásból kikerült fiatal Stein 2005-ös tipológiája mentén több különböző altípusra osztotta. Ezek között a „*sikerese*” típusát három altípusra bontotta (1. altípus: A földön járók – sikeres szakmák, szakmai sikerek; 2. altípus: Az álomlovasok – gyermekkori álmot követők; 3. altípus: A jég hátán is megélők). A „*sikerese*” esetében meghatározó a jövőben való bizakodás, a pozitív jövőkép. A négy „*túlélő*” típus (1. altípus: A jövőtől féltő, kiterjedt jelenben élő – szakképzésre összpontosítók; 2. altípus: A jövőtől féltő, kiterjedt jelenben élő – munkára összpontosítók; 3. altípus: A „Godot-ra váró” passzív résztvevők; 4. típus: Az „élet a legnagyobb rendező” elvet vallók) ezzel szemben a jelenben él és a jövőre féltve, vagy egyáltalán nem gondol (Rácz 2012: 168–173, Rácz 2014b). A jövővel kapcsolatos elképzeléseket, az életút alakulását több dimenzióban is vizsgálja a szerző, melyek esetében a két típus között jelentős különbségek mutatkoznak. Nemcsak a szakellátásban eltöltött idő alatt végbement változások, de a vér szerinti családdal, a kortárs csoporttal való kapcsolattartás, az iskolai karrier mind befolyásoló erővel bírnak a fiatalok kilátásait illetően.

A fiatalok jövőre vonatkozó szándékait tekintve tehát kiemelhető néhány jelentős dimenzió. A szakmaszerzés súlya, fontossága nyilvánvaló, azonban a felnőtt élethez szükséges alapvető feltételek (lakhatás biztosítása, biztos munkahely) csak részben állnak rendelkezésre a fiatalok számára. Kutatásom során igyekeztem a fenti dimenziókra kiterjedve vizsgálni a debreceni lakásotthonokban élő fiatalok jövőképét a családtervezésre és munkaerőpiaci aspirációkra fókuszálva. A debreceni lakásotthonokban élő fiatalok családtervezésével, jövőképével kapcsolatos elképzelések feltárásának érdekében kvalitatív módszert alkalmaztam, mely egy mélyebb, komplexebb értelmezést tett lehetővé a téma feltárása során. A félig strukturált interjúkat 15–17 év közötti gyermekvédelmi szakellátás keretében belül lakásotthoni formában élő fiatalok körében végeztem Debrecenben. A Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság engedélyével a város egy intézményének több lakóotthona került kiválasztásra, melyek speciális szükségletekkel nem rendelkező 15–17 év közötti fiatalokról gondoskodnak. A lakóotthonok a város több pontján találhatóak, többnyire a város peremterületein. Az adatbázis nyolc lakásotthont foglalt magában, melyek közül hat teljesen azonos felépítésű és újépítésű, ezzel szemben két otthon régi típusú, felújított családi ház volt. Az adatbázis 12 fiatalot tartalmazott, mely alapján 11 esetben történt meg az interjú elkészítése. Egy fiatal ismeretlen helyre távozása következtében nem tartózkodott a lakásotthonban, így a kutatás ideje alatt nem nyílt rá mód, hogy az interjú elkészüljön. A mintával kapcsolatban speciálisnak tekinthető, hogy a négy fiú és hét lány között két 16 éves lány nemrég lett édesanya, egy lány pedig az interjú felvételekor 8 hónapos kismama volt. A mintavételi módszert tekintve szakértői mintavételt alkalmaztam, mely lehetővé tette, hogy az általam meghatározott kritériumok alapján viszonylag homogén minta alakuljon ki. Előzetes kritériu-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

maim alapján a mintába 15–17 év közötti, legalább fél éve szakellátásban nevelkedő, speciális szükséglettel nem rendelkező fiatalok kerültek. A fiatalok jövőtervezésének és önállóságának pontosabb felvázolása érdekében öt szakértői interjú készült a lakásotthonokban dolgozó nevelőkkel és egy esetben egy lakásotthonvezetővel. Az interjúk minden esetben a lakásotthonok lakószobáiban, illetve közösségi tereiben zajlottak. A szakértői interjúk elkészítése legtöbbször a nevelői szobában történt. Az interjúk során 30-60 percig tartott a beszélgetés, melyet hangfelvevő eszközzel rögzítettem, majd a szó szerinti lejegyzést követően elemeztem.

1. táblázat. A nevelésbe vett interjúalanyok demográfiai jellemzői

Név	Életkor	Testvérek száma	Iskolai végzettség	Rendszerben tartózkodás ideje
Karolina	15	5 (3 lakásotthonban)	Szakközépiskola 9. osztály (folyamatban)	4 éve
Sándor	16	6	Szakközépiskola 9. osztály (folyamatban)	8 éve
Aida	15	2	Szakközépiskola 9. osztály (folyamatban)	2 éve
Dániel	15	3 (mindannyian lakásotthonban)	Szakközépiskola 9. osztály (folyamatban)	2,5 éve
Annamária	16	8 (3 nevelőszülőnél, 2 lakásotthonban)	Jelenleg GYES-en van, befejezett 8 általános	4 éve
Tamara	16	5 (mindannyian lakásotthonban)	Jelenleg GYES-en van, befejezett 8 általános	Fél éve
Nándor	16	1	Szakközépiskola 9. osztály (folyamatban)	4 éve
Éva	16	1	Befejezett 8 általános	15 éve
Pál	15	2	8. osztályos tanuló	7 éve
Natália	16	10 (mindannyian lakásotthonban)	8. osztályos tanuló	Fél éve
Anikó	15	10 (mindannyian lakásotthonban)	7. osztályos tanuló	Fél éve

Forrás: Saját szerkesztés

A fiatalokra vonatkozó félig strukturált interjú több dimenziója közül az első az alapvető információkat igyekezett feltárni a demográfiai tényezők vizsgálatával. Ezt követően a jelenlegi helyzet bemutatására került sor, mely az aktuális lakókörnyezetet, az iskolai helyzetet és a fiatalok párkapcsolatát is magában foglalta. A jövő tárgyalása a legnagyobb dimenzióként több részegységre tagolódott. A rövidtávú jövő

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

(továbbtanulás, szakmaszerzés, lakhatás) témakörében feltárásra kerültek a pénzgazdálkodással, tanulással kapcsolatos tervek. A jövőkép másik nagy egységeként a hosszútávú jövőt vizsgáltuk, mely a családalapítási terveket és a boldog élettel kapcsolatos vágyak meghatározását tartalmazta. Az interjú záró dimenziójaként a jövővel kapcsolatos tervek megvalósításának feltételeit tekintettük át az anyagi tényezőktől egészen az érzelmi támogatottságig. A vizsgálat során elsődleges szempont volt, hogy a fiatalok jövőképéről a családalapítás és munkavállalás vonatkozásaiban szerezzek releváns információkat. A szakértői interjúk során elsősorban a nevelővel kapcsolatban álló gyermekek jövőképe, lehetőségei kerültek előtérbe. Ezt követően sor került a rendszerszintű funkciók, hiányosságok feltárására, melyeket sikeres és kevésbé sikeres példák követtek. Az így elkészült 16 interjú képes lehet egy helyzetképet nyújtani a debreceni lakásotthonokban nevelkedő fiatalok jövőbeli terveire, preferenciáira és félelmeire vonatkozóan. Az interjúalanyok jellemzőinek táblázata és a későbbi interjúrészletek az anonimitás megőrzése érdekében megváltoztatott keresztnévvel kerülnek feltüntetésre.

2. EREDMÉNYEK – A DEBRECENI LAKÁSOTTHONOKBAN ÉLŐ FIATALOK JÖVŐKÉPE

A fiatalokkal kapcsolatos első benyomásokat összegezve elmondható, hogy a kiválasztott interjú alanyok minden esetben integráns részei voltak az adott lakóotthoni közegnek, bár ennek intenzitása sok esetben eltért. Az interjúk készítése során egy esetben sem találok szélcsúszó magatartással, viselkedéssel. A jövővel kapcsolatban életkoruknak megfelelően rendelkeznek néhány – egyelőre még nem teljes mértékben körvonalazott – elképzeléssel, habár több esetben a jövőről gondolkodás elutasítása, vagy a túlzott tervezés is jellemző volt. A továbbiakban a családalapítással kapcsolatos terveik bemutatására kerül sor, mely múltbeli beágyazottságában vizsgálva, a megvalósításhoz szükséges feltételeket is számba vetve igyekszik azt meghatározni, hogy milyen sajátosságok rajzolódhatnak ki a fiatalok jövőképeire vonatkozóan.

A biológiai család hatása

A fiatalok vér szerinti családhoz való viszonyulása, a családi közeg lényegesen befolyásolja a jövőbeli családról alkotott képet. A családdal kapcsolatos elvárások és vágyak központi eleme azonban ezen túl a családalapításhoz szükséges szakmaszerzés és munkavállalás dimenziója is. A fiatalok több esetben is a vér szerinti családban megélt negatív tapasztalatokra hivatkozva merőben más életutat és család-képet hangsúlyozva képzelik el jövőjüket. Ennek következtében gyakorta említették

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

a megfelelő szakmaszerzés és munkavállalás fontosságát, melyet a vér szerinti szülők esetében hiányosnak véltek. Ugyanakkor előfordult olyan interjúalany is, aki szülei érzelmi támogatását, gyermekeihez való viszonyát követendő példaként emelte ki annak ellenére, hogy a 10 gyermekes családból mindegyik gyermek szakellátásban nevelkedik és az édesapa jelenleg börtönbüntetését tölti. Vitathatatlan, hogy a fiatalok akár a bekerülés körülményeiről beszélve, akár a családi állapot leírása során elsődleges prioritásként kezelték a gyermek-szülő közti szeretetteljes viszony szükségességét, és ezáltal a szülők irányába táplált szeretetet sokkal inkább erősítette az érzelmi kötelek megléte, minthogy a megfelelő életkörülmények hiánya gyengítette volna azt. Mindezt a szakértői interjúk is nagyban alátámasztották. A nevelők több esetben beszámoltak arról, hogy a család életkörülményei a legkevésbé határozzák meg a gyermek-szülő kapcsolatát. A családdal kapcsolatos terveket tárgyalva a „*Van-e olyan felnőtt, akire szeretnél hasonlítani?*” kérdésre vonatkozóan érdekes képet mutat a fiatalok hozzáállása.

„K: Van olyan felnőtt, akire szeretnél hasonlítani?”

V: Hát, anyu.

K: Miért szeretnél rá hasonlítani?

V: Hát, mert úgy összetartja a családot.”

(Natália, édesapja börtönbüntetését tölti)

A legtöbb esetben azonban nem csak a szülői minta sérült, vagy hiányzik, hanem az általános felnőtt minta is, melyet az oktatási intézmények és a lakóotthonok dolgozói igyekeznek ugyan megteremteni, de annak kialakulása és megszilárdulása nem minden esetben sikeres.

„A kötődés, itt nem tudnak kihez kötődni. Van öt gondozó, otthon vezető, pszichológus, fejlesztő, szakmai vezető, gyám, rengeteg felnőtt veszi őket körül. Nincs olyan, hogy valakihez tudok kötődni, nem is kell. Mert anyához sem tud kötődni, szülőhöz se, nincsen kapcsolat.”

(Nevelő)

Az érzelmi kötődés, a valahova tartozás érzése az alanyok esetében ritkán mutatkozott meg. Akárcsak a korábbi kutatások, jelen eredmények is azt igazolják, hogy a lakóotthoni közegben – akár rövid-, akár hosszútávon tartózkodik a fiatal szakellátásban – nehezen alakulnak ki stabil kötődések a felnőttek irányába. A fiatalok többnyire nem tudtak választ adni a példaképükkel kapcsolatos kérdésre. Néhány esetben előfordult, hogy közeli vagy távoli rokonaikat említették, de többnyire ezek a válaszok is bizonytalanok voltak. Mindennek a jövőtervezésben és a családkép ki-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

alakulásában kulcsfontosságú szerepe van, hiszen a családi közegben tapasztalt élmények – sok esetben traumák – nagyban determinálják a fiatalok jövőképét.

„K: Van olyan felnőtt, akire szeretnél hasonlítani?

V: Itt?

K: Akár.

V: Nincs.”

(Anikó)

Családtervezés

Ahogy az előző bekezdés is mutatja, a korábbi családi életben tapasztaltak kihatnak a fiatalok családdal kapcsolatos elképzeléseire. A családtervezés kapcsán szintén számottevő hatással bír a meglévő párkapcsolat. A fiatalok több esetben számoltak be arról, hogy boldog párkapcsolatban élnek, jövőjüket jelenlegi partnerükkel képzelik el. Ezekben az esetekben – kivéve a már gyermekkel rendelkezők esetében – egyértelmű mérföldkőként jelent meg a családalapítás a jövőre vonatkozóan.

A nukleáris család eszménye domináns a legtöbb alany esetében. Ezt a mintát jellemzően a vér szerinti család formájával való szembenállás indokolja. Többben is sokgyermekes családból származnak, testvéreik többnyire a szakellátás rendszerében nevelkednek. Feltehetően a nagy családban tapasztalt diszfunkciókat, hiányosságokat számba vetve tartózkodnak attól, hogy kettőnél több gyermeket vállaljanak.

A már gyermeket nevelő fiatal lányok hasonlóképpen látják jövőjüket. A gyermek megszületése után álló két lány (1 hónapos, 4 hónapos gyermekek) szintén kis családot tervez. A második gyermeket a letelepedés után tervezik, melyre esetünkben valószínűleg a közeljövőben nem kerül sor. Az interjú idején még várandós Éva ugyancsak várni szeretne a következő gyermek megszületésével. Mindannyian megemlékeztek az anyaság örömei mellett, hogy a gyermekvállalást időben későbbre kellett volna tervezniük, hiszen így a jogi akadályok miatt egyelőre nem tudnak megfelelő családi közeget biztosítani a gyermek számára.

Egy esetben jelent meg a családalapítástól való egyértelmű elzárkózás. A 15 éves Karolina nem rendelkezik párkapcsolattal és nem is tervezi, hogy párkapcsolatot létesít a jövőben. Válaszát a következőképpen indokolta:

„V: Nem szeretnék gyereket.

K: És férjet?

V: Azt sem.

K: De egyébként szereted a gyerekeket?

V: De, amúgy szeretem a kicsiket. Csak felneveltem már egy húgomat, egy öcsémet... De nem fogom később se meggondolni magam.”

(Karolina)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

A családtervezésben tehát uralkodó a nukleáris család képe, melyet nagyban meghatároz a párkapcsolat, valamint a származási család formája. A családkép kialakulásában nagy szerepet tulajdoníthatunk ezen túl a lakásotthon közegének, mint a fiatalok életében hangsúlyos szocializációs közegnek, mely feltehetően megerősíti a kétgyermekes családmóddel ideáját. Ebben nem csak a nevelők személye, családformája lehet meghatározó mintakép, hanem a fiatalokkal együtt élő gyermekek sorsát determináló családi közeg példája is pozitív, vagy negatív mintaként állhat előttük.

A családtervezés feltételei

A jövőbeli terveket tárgyalva és különösen a családtervezés körülményeire fókuszálva több olyan feltételt is említettek a fiatalok, melyek teljesülése elsődleges számukra. Ezek között kitűnik a tanulmányok befejezésének fontossága, akár középszinten, akár felsőbb szinten. Egy esetben mutatkozott a befejezett 8 osztály elegendő perspektívának, míg a többség számára a szakmaszerzés az elérendő cél. Többen már tapasztalatot is szereztek az adott szakterületen, melyről jellemzően lelkesedéssel számoltak be.

V: „Jó is vagyok belőle, versenyre is akarnak vinni, úgyhogy szeretem. Meg volt már ilyen vizsgánk is, hogy mit tanultunk a félév alatt, ötös lett mindkettő.

K: Mikor vetted észre, hogy ez lesz neked való?

V: Hát, már kamaszkoromban mindig szerettem magammal törődni, mindig festettem magam, ilyesmi.”

(Aida)

Az érettségi bizonyítvány megszerzését esetleges célként említették néhány esetben, de főként a szakmaszerzés volt a domináns. Három fiú számolt be arról, hogy felsőfokú tanulmányokat tervez. Számukra a jelenlegi szakterületeken elért sikereik és elhivatottságuk jelenti a motivációt. Egyikük már a bemutatkozás első szakaszában említést tett ezzel kapcsolatos terveiről.

„Pincérnek tanulok. Pár év múlva meg akarom csinálni a főiskolát, az érettségit és akkor majd hajón akarok dolgozni (...) Hát, így gyaksziból én vagyok a legjobb, mindig megyek rendezvényekre. Hát, így kéthetente van.”

(Nándor)

Ugyancsak konkrét tervekkel rendelkezett egy másik interjúalany is, aki már – 15 éves kora ellenére – teljes körűen tájékozódott a lehetőségeit illetően.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

„Egyetemre szeretnék menni. Informatikai Karra, itt a Debreceni Egyetemen, programtervező informatikusnak akarok menni. Most ez az iskola, itt szakgimnáziumi részen vagyok. Ez azt jelenti, hogy ugye ad érettségít meg szakmát is, egybe. És ez négy, plusz egy év.”

(Dániel)

A továbbtanuláshoz szorosan kapcsolódó munkavállalást döntően a szakma-szerzés függvényében képzelik el a fiatalok. Legtöbbjük a jelenleg tanult szakmában szeretne elhelyezkedni és egy viszonylagos jólétet biztosítani családjá számára. Az önálló vállalkozás lehetősége, illetve a külföldön történő munkavállalás is felmerült néhány esetben. A munkavégzés szükségessége minden esetben egyértelmű volt, a fiatalok mindenképpen dolgozni szeretnék a tanulás befejeztével.

A lakhatás kérdése összetettebb képet mutat. A fiatalok jórészt családi házra vágnak, melyben családjukkal megfelelően élhetnek. Egy esetben sem említettek irreális elvárásokat a lakhatásra vonatkozóan. Többük számol az otthoneremtési támogatás felhasználásával, melynek összegét körülbelül 1 millió 200 ezer forintra teszik⁴. Ez az összeg néhányuk számára elegendőnek tűnik egy lakás vásárlásához, de többen hangsúlyozták, hogy az összeg nem tud kellően hozzájárulni a letelepedéshez. Éppen ezért néhány fiatal – a tanulmányok befejezésével is összefüggésben – szeretne élni az utógondozás lehetőségével. A nevelők szerint az utógondozás megfelelő forma lehet azok számára, akik tanulmányaikat 18 éves koruk után fejezik be és amíg nem rendelkeznek a szükséges erőforrásokkal, addig a szakellátás keretén belül élnek. A fiatalok utógondozással kapcsolatos véleményét elsősorban a lakásotthon közege és a függetlenedés igénye határozta meg. Minél inkább problémákat érzékelnek a lakásotthonon belül – akár a gyermekekhez, felnőttekhez fűződő viszony vonatkozásában – annál inkább igyekeznek megteremteni a szükséges feltételeket az önállósodáshoz.

„K: Az utógondozásban lévőknek jobb esélyeik vannak?

V: Persze, mert azok a gyerekek, akik utógondozásban itt maradnak. Akkor azok esetleg... Lehet mondani igen, de nem mindig. Itt is vannak visszaesők. Aki esetleg el tud helyezkedni, albérletet ki tud venni, de tudjuk magunkról, nekünk is nehéz lenne egyedül egy albérletet fenntartani. Hát, akinek nincsen

⁴ „Az otthoneremtési támogatás célja, hogy a nevelésbe vételből kikerült fiatal felnőtt lakáshoz jutását, tartós lakhatása megoldását elősegítse.” Számos feltétele közül az egyik legfontosabb a gondozásban tartózkodás ideje (minimum 3 év) és a nagykorúvá válással együtt a nevelésbe vétel megszűnése. Összege a rendszerben töltött idővel arányosan növekszik, maximum: „öt évet meghaladó időtartamú nevelésbe vételnél az otthoneremtési támogatás megállapítása idején érvényes öregségi nyugdíj legkisebb összegének hatvanhétzszerezését.” Ebben az értelemben a maximális összeg 1 909 500 Ft. (1997. évi XXXI. törvény)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

háttere mögötته. Kevés nekik ez a pénz, ez az otthonteremtési. Egy ideig elég, de ha nem dolgoznak, elfogy hamar.”

(Nevelő)

A boldog élet

A jövő tárgyalásával kapcsolatban végezetül a boldogság tényezőit vizsgáltam. Az interjúk menete során többé-kevésbé megmutatkoztak azok a hangsúlyosabb dimenziók, melyek a fiatalok jövőbeli boldogságát alapvetően meghatározhatják. A boldog jövő legtöbbször nem csak egy, a felnőtt élet dimenziójában való sikerességet jelent (pl. jól fizető állás), hanem egy komplex elképzelést takar.

„K: Mit gondolsz, mi tenne téged igazán boldoggá?

V: Hát, a családdal lenni, dolgozni. Igazából nincs más. A másik gyerek, meg hogy hárman legyünk most egyelőre, utána meg négyen. Vagy megvalósul, vagy nem.”

(Tamara)

Habár előfordultak olyan interjúalanyok, akik számára a munkavállalás központi szerepet tölt be a jövővel kapcsolatos elvárások tekintetében, a családalapítás és a család közegének fontossága szintén központi tényezőként merült fel. A boldog életnek nem elengedhetetlen feltétele azonban a gazdagság, vagy a jómód. Az anyagi dimenzió több különböző módon is felmerült az interjúk során (pl. mennyi jövedelem szükséges egy hónapra, mennyi jövedelmet tartana elegendőnek az interjúalany saját maga számára), s ezek mind rámutattak arra, hogy túlnyomóan reális elképzelésekkel rendelkeznek a fiatalok az aktuális bérekre vonatkozóan. Ebből adódóan nem hangsúlyozták kifejezetten az anyagi dimenziót és nem is rendelkeztek irreális tervekkel. Mindemellett a jólét megteremtése érdekében egy fiatal kifejezetten tudatosan tervezi jövőjét.

„Külföldön szeretnék dolgozni. Hát visszajövök persze, de egy ilyen öt év az életem megalapozása, vagy három, attól függ, hogy keresek. Egy ház, egy kocsis, meg úgy letéve egy ötmillió és utána hazajövök. Utána már itt is tudok dolgozni.”

(Nándor)

A jövőbeli családról való gondoskodás mellett néhány esetben felmerült a szülők és a vér szerinti család segítségére irányuló szándék is. Ez főként a tudatosabban tervezők között lehet reális elképzelés, mely szintén fontos mérföldköve a felnőtté válás sikerességének ezen interjúalanyok esetében.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

„Hát, végül is, az a lényeg, hogy én vagyok a legidősebb, és a testvéreimet megpróbálom majd később segíteni. Aztán hogyha úgy van, akkor a szüleimet is. Mert, hát most nincsenek olyan jó állapotban, mármint anyagilag.”

(Nándor)

Wyn – Dwyer (2006) tipológiája alapján tehát találkozhatunk a fiatalok között a normalizált életút és a választásos életút mintázataival. Jellemzően a normalizált életút „szakképzésre összpontosító” kategóriája a meghatározó, míg a választásos életútban a „kontextuális”, főként családi életre irányuló dimenzió a hangsúlyos. A fiatalok életpályájára vonatkozóan azonban egyelőre csak a jövőre vonatkozó tervek állnak rendelkezésünkre, melyek alapján kizárólag következtetéseket lehet levonni a tényleges életpálya alakulására vonatkozóan. Az azonban biztosan kijelenthető, hogy bizonyos dimenziók előtérbe helyezése (pl. család) nagy valószínűséggel eredményezhetik a hozzá kapcsolódó életpálya kialakulását hosszútávon. Mivel esetünkben fiatalok speciális csoportja a vizsgálat tárgya, ezért nagyban befolyásolhatják ezen minták alakulását olyan külső tényezők és feltételek, melyek a családban nevelkedő gyermekek esetében nem feltétlen jelentenének valódi befolyást.

Összegzés

A kutatás 15–17 év közötti debreceni lakásotthonban élő fiatalok jövőjének vizsgálatát tűzte ki célul. Életpályájuk jövőbeli alakulását kvalitatív módszerrel vizsgálva több, a jövőjüket nagymértékben meghatározó dimenzió számottevően megmutatkozott. A vizsgált fiatalok jövőképét elsősorban a szakmaszerzés és a családalapítás dimenziói határozzák meg, azonban ezen mérőszámok sok esetben egyelőre csak a távoli jövővel kapcsolatos vágyálmokat testesítik meg. A fiatalok életpályája a családban nevelkedő fiatalokkal szemben egy sokkal kevésbé kiszámítható, a szükséges feltételeket csak részben vagy egyáltalán nem biztosító közegben alakul ki és formálódik a felnőtt válás során. A jövővel kapcsolatos reális tervek kialakítása ugyanakkor alapvető feltétele a későbbi sikeres társadalmi integrációnak.

A fiatalok életük során olyan nehézségekkel és traumatikus helyzetekkel találják szemben magukat, melyek alapján sok esetben a vér szerinti család példáját megtagadva képzelik el jövőjüket. A vizsgált interjúalanyok esetében ebben a jövőképben a legfőbb szerep a szakmaszerzésnek, a munkavállalásnak és a családalapításnak jut, míg a lakhatás továbbra is egy képlékeny dimenzió, ami az anyagi források szűkösségéből adódóan kevésbé tervezhető. A cselekvési tervekkel rendelkezők mellett megmutatkoztak azok a fiatalok is, akik sokkal inkább a jelenre fókuszálva élnek és nem szönek színes terveket a jövőjükre vonatkozóan. Az önálló életre készülés ugyanakkor a lakásotthonokban korlátozottan megy végbe, mely az interjúk során is megmutatta, hogy a fiatalok néhány alapvető, a háztartással és felnőtté válással kapcsolatos képességnek egyelőre nincsenek birtokában (pl. pénzgazdálkodás, fő-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

zés) (Rácz 2009). Hiába az elképzelések és tervek, hogyha az önálló élethez szükséges készségek és feltételek nem adóttak a fiatalok számára. „*A társadalmi integráció szempontjából nélkülözhetetlen egy komplex segítőhálózat kiépítése, hogy közvetlenül kikerülése előtt és kikerülése után a fiatal felnőtt szakmai segítséget kapjon lakhatásának megoldásában, annak megtartásában, munkakeresésében, önálló életének megkezdésében, társas networkjének építésében, az egyes szolgáltatásokhoz való hozzáférésben.*” (Rácz 2006b: 45).

A fiatalok életében a családalapítás és a pályakép hasonlóan hangsúlyos tényezőként azonosítható tehát, melyek megvalósításához elsősorban az elsődleges életterük: a lakáson és az ott élők, dolgozók jelenthetnek támogató háttérrel. A baráti körrel rendelkezők és a vér szerinti családdal rendszeresen kapcsolatot tartók némileg kiterjedtebb háttérrel rendelkeznek, de a fiatalok életének egyedi jellemzői és életútja alapvetően determinálja a felnőtté válás sikerességét. Ahogyan ezt Rácz (2016) is megerősíti, ezen egyedi jellemzők rendszerszintű kezelése, formálása és a differenciált szükségletkielégítés beépítése azonban még a következő évek, évtizedek munkája.

Irodalom

1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV (Utolsó letöltés: 2018.01.03.)
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV (Utolsó letöltés: 2018.01.03.)
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV (Utolsó letöltés: 2018.01.03.)
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300005.TV (Utolsó letöltés: 2018.01.03.)
- Bánlaky Pál (2004): *Családszociológia*. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest
- Czibere Ibolya – Molnár Éva (2015): „Nem a kortárs családi lét múltó aberrációja” Családdefiníciók és családelméletek az angolszász szociológiai irodalomban. In: *METSZETEK Társadalomtudományi folyóirat*, 4: 19–53.
- Duleba Nikoletta (2012): Az állami gondozás krízisei. In: *Nagyerdei Almanach*, 5: 131–150.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

- Dr. Bagdy Emőke (1977): *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Tankönyv Kiadó, Budapest
- Dr. Kálmánchey Márta (2001): Nevelőszülőnél élő gyerekeknél előforduló pszichés problémák. In: *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2: 45–53.
- Erik H. Erikson (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest
- Eurochild (2010): Children in alternative care – National Surveys – 2nd Edition January 2010. *Executive Summary*. http://www.eurochild.org/fileadmin/public/05_Library/Thematic_priorities/06_Children_in_Alternative_Care/Eurochild/FINAL_EXEC_SUMMARY.pdf (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- European Commission (2013): *Commission recommendation of 20.2.2013. Investing in children: breaking the cycle of disadvantage*. Brussels. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/c_2013_778_en.pdf (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- FICE (é. n.): Etikai kódex a FICE (Nevelő Otthonok Nemzetközi Szövetsége) Magyarországi Egyesületének Etikai Kódexe. Budapest
http://fice.hu/Etikai_Kodex.pdf (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- Herczog Mária (2001): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK-Kerszöv, Budapest
- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2015): Gyermekvállalás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest: 41–56.
- KSH (2012a): Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig c. KSH-kiadvány táblázatai. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.xls> (Utolsó letöltés: 2017.05.08.)
- KSH (2012b): Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf> (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- Nagy Ádám (2013): Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Kutatópont, Budapest: 38–52.
- Makay Zsuzsanna (2013): Párkapcsolati magatartás és családalapítás a fiatalok körében. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 Tanulmánykötet*. Kutatópont, Budapest: 53–89.
- Manuela du Bois-Reymond (2006): „Nem akarom még elkötelezni magam”: A fiatalok életfelfogása. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.) (2006): *Ifjúságszociológia szemelvények*. Belvedere Meridionale, Szeged: 279–297.
- Murinkó Livia (2013): *Első elköltözés a szülői házból Magyarországon. A szülői ház elhagyásának időzítése, párkapcsolati környezete és családi háttér szerinti különbségei*. KSH NKI Kutatási Jelentések 94. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

- Murinkó Livia – Spéder Zsolt (2015): Párkapcsolatok. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest: 9–26.
- UNICEF (2013): *Gyermekek jólléte a világ fejlett országaiban. Az UNICEF Innocenti Kutatóintézetének 2013. évi jelentése*.
unicef.hu/wp-content/uploads/2014/11/unicef_gyermekek-jolléte-RC11_2013.pdf (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- UNICEF (2016): *Egyenlő esélyt minden gyermeknek SOWC 2016. Magyar összefoglaló*.
unicef.hu/az-unicef-vilag-gyermekeinek-helyzete-2016-os-jelentes/ (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- Papházi Tibor (2012) (szerk.): *Gyermekvédelmi statisztikai tájékoztató 2010*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest
www.ncsszi.hu/download.php?file_id=204 (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- Philippe Ariés (1987): *Gyermek, család, halál*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Rácz Andrea (2006a): A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe. In: *Kapocs*. V. 4(25): 14–31.
- Rácz Andrea (2006b): Gyermekotthonokban élő, nagykorúságuk előtt álló fiatalok társadalmi integrációs esélyei. In: Rácz Andrea (szerk.): *A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai*. NCSSZI, digitális kiadvány
<http://www.ncsszi.hu/files/1208.file> (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- Rácz Andrea (2009): A kvázi-professzionális gyermekvédelem. In: *Kapocs*. 8(3): 48–57.
- Rácz Andrea (2012): *Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények: gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerő-piaci részvételének és jövőképének vizsgálata*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Rácz Andrea (2014a): Gyermekvédelemben nevelkedettek helyzete a kutatások tükrében. In: Rácz Andrea (szerk.) (2014): *Gyermekvédelem és társadalmi integráció*. Validart Kft., Budapest: 22–53.
- Rácz Andrea (2014b): Gyermekszerepben tartott felnőttek. In: Rácz Andrea (szerk.) (2014): *Gyermekvédelem és társadalmi integráció*. Validart Kft., Budapest: 113–128.
- Rácz Andrea (2016): *Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény. A korporált szülőség értelmezése a hazai gyakorlatban*. Debreceni Egyetem Kiadó, Debrecen
- Rácz Andrea – Szombathelyi Szilvia (2006): A magyar gyermekvédelmi rendszer. In: Rácz Andrea (szerk.): *A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai*. Digitális tanulmánykötet, NCSSZI, Budapest: 1–30.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Fiatalok és/mint társadalmi problémák

- Satir Virginia (1999): *A család együttélésének művészete: új családműhely*. Coincencia Kft., Budapest
- Somlai Péter: Együttélés és családmodell a magyar társadalomban. In: Kiss Endre (szerk.) (1996): *Átalakuló Magyarország*. Friedrich Ebert Alapítvány, Budapest: 75–81.
- Szabolcs Éva (2000): Neveléstörténet és gyermekkortörténet. In: Pukánszky Béla (szerk.) (2000): *A gyermek évszázada*. Osiris Kiadó, Budapest: 66–79.
- Szikulai István (2004): Az utógondozói ellátásban részesülők főbb szociodemográfiai jellemzői, problémái. In: Domszky András (szerk.) (2004): *Gyermekvédelmi szakellátás – segédanyag szociális szakvizsgálóhoz*. NCSSZI, Budapest
- Szikulai István (é. n.): *Beszámoló a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utánkövetéses vizsgálatáról*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. http://www.tegyesz.hu/file/Szakmai_informaciok/Kiadvanyok/Szikulai_Istvan_Beszamolo_a_gyermekvedelmi_rendszerbol-nagykorusaguk_utan_kikerult_fiatalfelnottkek_utankoveteses_vizsgalatarol.pdf (Utolsó letöltés: 2018.01.04.)
- Szombathelyi Szilvia (2014): Gondolatok a család modern értelmezéséhez. In: Rác Andrea (szerk.) (2014): *Gyermekvédelem és társadalmi integráció*. Validart Kft., Budapest: 5–12.
- Szőtsné Karkus Zsuzsanna – Pap Éva – Pál Kornélia – Jankovics Csaba – Dr. Mirnics Zsuzsanna (2007): Gyermekvédelmi gondoskodásban és családban nevelkedő serdülőkorúak érzelmi intelligenciája, megküzdési stratégiája és szorongása. In: *Család Gyermek Ifjúság folyóirat*, XVI., 2: 17–22.
- Tóth Olga (2012): Társadalmi integráció és család. In: Kovách Imre – Dupcsik Csaba – P. Tóth Tamás – Takács Judit (szerk.) (2012): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon. Tanulmányok*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológia Intézet. Argumentum Kiadó, Budapest: 369–382.
- Vidra Szabó Ferenc (2000): Lakásotthoni pillanatkép Budapesten. In: *Család, gyermek, ifjúság*, 5: 48–61.
- Wyn Johanna – Dwyer Peter (2006): Új irányok az ifjúsági életszakaszok átmeneteinek kutatásában. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.) (2006): *Ifjúságszociológia szemelvények*. Belvedere Kiadó, Szeged: 249–269.